

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ПЕТРУХ РУСЛАНА БОРИСІВНА

УДК 378.051:63:316.77

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОГО АГРАРНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент
Лукач Василь Степанович,
Відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів
і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»,
директор

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Барановська Лілія Володимирівна,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри педагогіки
та психології професійної освіти

кандидат педагогічних наук, доцент
Чередніченко Галина Анатоліївна,
Національний університет харчових технологій,
доцент кафедри ділової іноземної мови
та міжнародної комунікації

Захист відбудеться «08» червня 2017 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.18 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий «6» травня 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. М. Буцик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні економічні, політичні та соціальні зміни в Україні зумовлені євроінтеграційними процесами, які потребують розроблення та впровадження дієвої моделі розвитку держави. Сьогодні потенційно важливим фактором розвитку суспільства є організація освітніх процесів. У зв'язку з цим до пріоритетних завдань нашої держави належить пошук сучасних прогресивних підходів до організації освіти, в основу яких покладено формування громадян нової генерації, якісну професійну підготовку фахівців. Забезпечення реалізації стратегічних завдань залежить, насамперед, від ефективної освітньої діяльності викладачів вищих навчальних закладів, їхньої професійної та педагогічної підготовки.

У Законі України «Про вищу освіту», наголошується, що важливою умовою забезпечення якості вищої освіти є вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, здатних ефективно здійснювати професійну підготовку фахівців. Зазначена проблема торкається педагогічної підготовки викладачів для аграрних вищих навчальних закладів, від професійної компетентності яких залежить сформованість інструментальної і мотиваційно-ціннісної сфери особистості випускника, розвиток його творчого потенціалу, підготовленість до ефективного розв'язання сучасних складних соціально-виробничих проблем. У зв'язку із цим актуальною є проблема формування у майбутніх викладачів-аграрників їхньої комунікативної компетентності.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури свідчить про певну розробленість досліджуваної проблеми. Зокрема, методологічні позиції компетентнісної освіти розкрито у працях С. Амеліної, А. Андрєєва, М. Бершацького, І. Бендери, Н. Бібік, В. Боголюбова, І. Буцика, Є. Зеєра, І. Зимньої, В. Кременя, О. Локшиної, В. Лугового, А. Маркової, Н. Ничкало, С. Ніколаєнка, В. Радкевич, О. Овчарук, М. Пригодія, А. Хуторського, Ю. Швалба та ін.; теоретико-методичні аспекти формування професійної компетентності викладача вищої школи розглядали О. Гура, Т. Добудько, О. Єременко, О. Заболотній, П. Лузан, Н. Побірченко, В. Свистун, Л. Тархан, В. Теслюк, Л. Шовкун; сутнісними характеристиками комунікативної компетентності опікувалися Л. Барановська, Н. Гез, Д. Годлевська, Г. Данченко, С. Козак, В. Кручек, С. Макаренко, О. Павленко, Г. Чередніченко.

Проведений аналіз наукових праць дозволив встановити, що якісна підготовка викладачів вищих аграрних навчальних закладів нині гальмується недостатністю конкретних теоретичних і методичних розробок щодо реалізації ідей компетентнісного підходу, серед яких і комунікативна компетентність. Визначено, що комунікативну компетентність слід розглядати як дієвий фактор розвитку педагогічної майстерності викладача, як необхідну умову творчого здійснення ним професійно-педагогічної діяльності вже з перших днів роботи за фахом.

Недостатньо розробленими у педагогічній науці також лишаються положення про структуру, умови, методичні аспекти формування

комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників, що виявляється у: а) низькій сформованості у майбутніх викладачів-аграрників здатності до професійно-педагогічної взаємодії; б) надто обмеженому включенні у навчально-виховний процес сучасних технологій інтерактивного навчання студентів; в) відсутності конкретних науково-методичних рекомендацій щодо розвитку комунікативної компетентності викладачів-аграрників.

Відсутність системних наукових досліджень, з одного боку, та стан реальної освітньої діяльності вищих навчальних закладів із іншого боку, загострюють суперечності між:

- концептуальними ідеями компетентнісної підготовки фахівців та недостатнім рівнем розроблення теоретико-методичних основ оволодіння комунікативною компетентністю майбутніми викладачами аграрних вищих навчальних закладів;

- високими сучасними вимогами до викладачів аграрних вищих навчальних закладів і рівнем їхньої реальної комунікативної компетентності;

- соціальним замовленням на оволодіння комунікативною компетентністю викладачами аграрних вищих навчальних закладів і недостатністю науково-методичного забезпечення для здійснення їх професійної підготовки.

Необхідність розв'язання виокремлених суперечностей, недостатня розробленість зазначеної проблеми в теорії та методиці професійної освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося згідно тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Теоретичні і методичні засади застосування інноваційних педагогічних технологій при підготовці фахівців у вищих аграрних навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0108U004905).

Тему дисертації затверджено вченою радою природничо-гуманітарного навчально-наукового інституту Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 6 від 18.02.2010 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 27.04.2010 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження – теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка педагогічних умов і моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрного вищого навчального закладу.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- на основі аналізу теорії та практики підготовки викладачів вищої школи визначити зміст основних категорій дослідження, з'ясувати ступінь розробленості проблеми, уточнити сутність, структуру, критерії та показники комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників;

– визначити й обґрунтувати основні педагогічні умови та розробити модель цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних вищих навчальних закладів;

– розробити методiku забезпечення педагогічних умов та основних компонентів моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних вищих навчальних закладів;

– експериментально перевірити ефективність методики забезпечення педагогічних умов та основних компонентів моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних вищих навчальних закладів;

– розробити та впровадити в педагогічний процес вищих аграрних навчальних закладів методичні рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури, педагогічного досвіду з метою визначення стану розробленості проблеми дослідження; синтез, порівняння, узагальнення, систематизація з метою обґрунтування теоретичних положень дослідження; моделювання – для розроблення моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників; емпіричні – спостереження, тестування, анкетування, експертна оцінка, бесіда – для визначення педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для вивчення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників, конкретизації методики її формування та перевірки її ефективності; математичної статистики – для кількісного і якісного аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників (формування позитивної мотивації студентів до оволодіння комунікативною компетентністю; формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів; активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; формування рефлексивного ставлення студентів до комунікативного аспекту майбутньої професійно-педагогічної діяльності; домінування активних методів навчання; достатній рівень сформованості комунікативної компетентності науково-педагогічних працівників, задіяних у підготовці викладачів);

– *розроблено* модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників, структура якої включає методологічно-цільовий, змістово-технологічний, корекційно-результативний блоки;

– *удосконалено* методику навчання майбутніх викладачів-аграрників (поетапний розвиток комунікативної діяльності студентів впродовж спонукально-інформаційного, формувально-технологічного та рефлексивно-корекційного етапів);

– *уточнено* сутність, структуру, критерії та показники комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників; комунікативну компетентність майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу визначено як інтегративну характеристику особистості, яка є базисною основою її професійної компетентності та синтезує в собі комплекс мотивованих знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення успішної професійно-педагогічної взаємодії з майбутнім фахівцем-аграрником; показниками визначених критеріїв її сформованості: когнітивного (наявність у магістранта комунікативних знань); мотиваційного (комплекс потреб, мотивів та цілей оволодіння комунікативною діяльністю); поведінкового (володіння комунікативними вміннями і навичками); особистісного (толерантність, емоційна стійкість, комунікаційність);

– *дістали подальшого розвитку* методи та засоби формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників (забезпечення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників шляхом застосування таких педагогічних технологій: кредитно-модульної, контекстового навчання, проблемного навчання, інтерактивного навчання).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні навчально-методичного забезпечення комунікативної підготовки майбутніх викладачів-аграрників: методичних розробок для проведення навчальних занять з використанням проблемних лекцій, тренінгів, технології навчального проектування, імітаційно-ігрових занять, рольових ігор, професійно-педагогічних ситуацій, комунікативних вправ; методичних рекомендацій «Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу» для проведення факультативного курсу «Майстерність педагогічного спілкування».

Результати дослідження впроваджено у навчальний процес Житомирського національного агроекологічного університету (довідка № 4 від 15.04.2013 р.), Кам'янець-Подільського агротехнологічного університету (довідка № 71-09/2-686 від 29.12.2012 р.), Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя (довідка № 11 від 07.02.2013 р.), Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет» (довідка № 45 від 12.04.2013 р.), Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва (довідка № 15 від 15.04.2013 р.), Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка (протокол № 1 від 14.01.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. В спільних опублікованих працях здобувачем обґрунтовано доцільності застосування компетентнісної концепції при підготовці фахівців вищою школою [1]; розроблено модель та

обґрунтовано специфічні принципи формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників [4]. Ідеї та розробки співавторів (В. Теслюк, В. Лукач) у роботі не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи викладено у доповідях на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів: міжнародних: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2010 р.); «Пріоритети інноваційного розвитку АПВ України: досвід, можливості, технології» (м. Ніжин, 2012 р.); «Проблеми інтеграції національних закладів вищої освіти до Європейського освітнього середовища» (м. Харків, 2012 р.); «Теорія та методика професійної освіти: реалії та перспективи XXI століття» (м. Київ, 2012 р.); «Роль інститутів освіти та науки у формуванні інноваційної культури суспільства» (м. Ніжин, 2013 р.); всеукраїнських: «Перспективи розвитку агропромислового комплексу в поліському регіоні України» (м. Ніжин, 2011 р.); «Стан та перспективи інноваційного розвитку сільського господарства України: концепції, методологія, технології, практика» (м. Ніжин, 2011 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 15 наукових працях, з яких монографія, 5 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому фаховому виданні України, включеному до міжнародних наукометричних баз даних, 7 тез наукових доповідей, методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (252 найменування, із них 20 іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки. Робота містить 15 рисунків та 35 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, проаналізовано загальний стан дослідження наукової проблеми, представлено зв'язок дисертації з науковими програмами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, схарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, висвітлено особистий внесок здобувача, подано дані про апробацію і впровадження результатів дослідження, інформацію про публікації структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу як проблема професійної педагогіки»** здійснено теоретичний та історично-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми, представлено результати аналізу категоріального апарату дослідження, конкретизовано базове поняття дослідження «комунікативна компетентність викладача вищого аграрного навчального закладу», обґрунтовано напрями дослідження.

Вивчення наукового фонду дозволило засвідчити, що провідною освітньою концепцією професійної освіти нині є компетентнісна модель підготовки фахівців. Не зважаючи на різнопланове бачення сутності компетентнісного підходу, більшість педагогів-дослідників вважають, що саме цей підхід найглибше відображає модернізаційні процеси, що нині мають місце в освітніх системах прогресивних країн світу. Особливості компетентнісного підходу в освіті відображено у працях С. Амеліної, А. Андрєєва, М. Бершадського, Н. Бібік, О. Голубенко, О. Гури, І. Зимньої, В. Лугового, Н. Ничкало, О. Овчарук, Н. Побірченко, О. Пометун, В. Радкевич, А. Хуторського та ін.

Засобами теоретичного пошуку визначено, що вчені по-різному визначають поняття «компетентність». Найбільшого поширення набули визначення компетентності як: сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної діяльності; інтегральної якості особистості, що необхідна для реалізації нею професійної діяльності; здатності та готовності індивіда будувати власну діяльність та суб'єктно значущу взаємодію із соціальним оточенням на основі отриманих знань і сформованих умінь.

На основі проведеного теоретичного аналізу наукових підходів до розуміння сутності поняття «комунікативна компетентність викладача вищого аграрного навчального закладу» його визначено як інтегративну характеристику особистості, яка є базисною основою її професійної компетентності та синтезує в собі комплекс мотивованих знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення успішної професійно-педагогічної взаємодії з майбутнім фахівцем-аграрником. Встановлено, що комунікативна компетентність майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу як інтегративне утворення особистості має складну структуру та включає такі базисні компоненти (рис. 1): когнітивний (комунікативні знання); мотиваційний (мотивація до оволодіння комунікативною компетентністю); поведінковий (комунікативні вміння і навички); особистісний (особистісні якості: толерантність, емоційна стійкість, комунікаційність тощо).

Проаналізовані форми підготовки педагогів на різних етапах розвитку освіти дали змогу переконатись, що лише з відкриттям спеціальності «Педагогіка вищої школи» (1998 р.) з'явився цілеспрямований науково-педагогічний підхід до підготовки викладачів для вищих аграрних навчальних закладів. Проведений аналіз існуючої професійної підготовки викладачів аграрних вищих навчальних закладів у педагогічній практиці нашої держави надав можливість з'ясувати, що рівень її розроблення частково відповідає потребам, зокрема і компетентнісного підходу і потребує удосконалення, а саме, для формування комунікативної компетентності викладачів аграрних вищих навчальних закладів на методичному рівні недосконало здійснюється організація навчальних занять.

На основі отриманих результатів було обґрунтовано та викладено загальну методику дослідження проблеми формування комунікативної компетентності викладачів аграрних вищих навчальних закладів, запропоновано структурно-логічну схему розв'язання дослідницьких завдань.

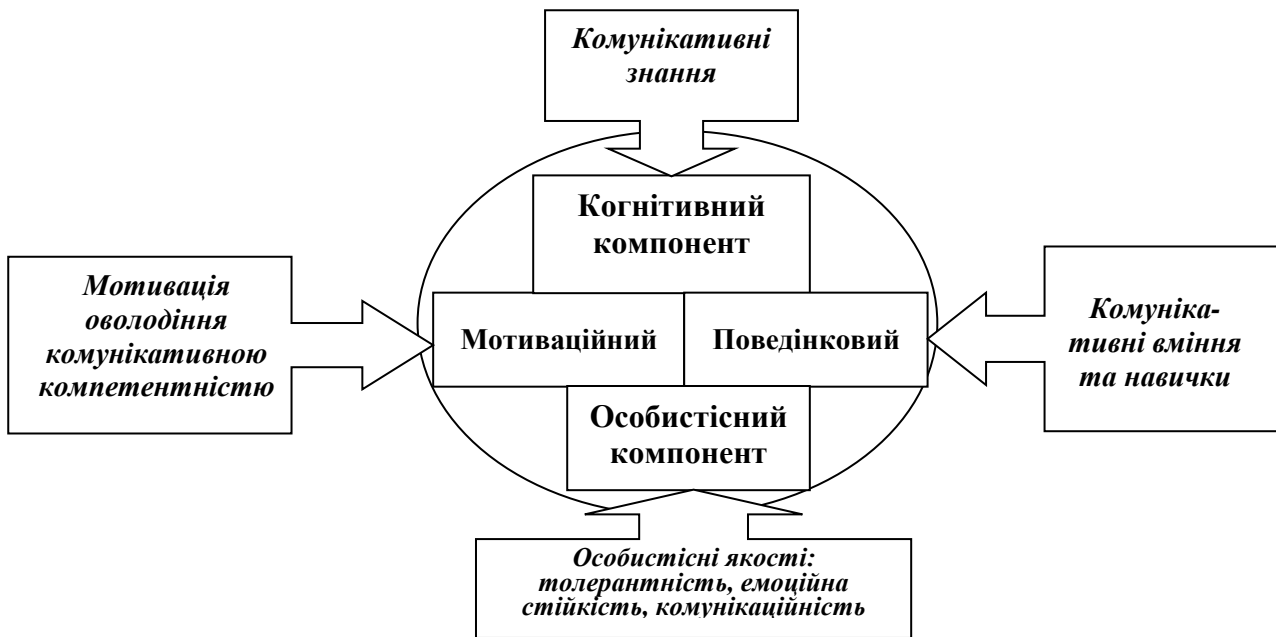

Рис. 1. Структура комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу

У другому розділі **«Теоретико-методичні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу»** визначено фактори, обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників, розроблено модель означеного процесу, описано методику формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Засобами експертного оцінювання визначено, що домінантними чинниками формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу є такі фактори: мотивація навчання студентів; професійно-ціннісні орієнтації особистості; активність студента у навчанні; самоаналіз актів комунікації; інтерактивні технології навчання; педагогічна майстерність викладача. Потенційні можливості визначених факторів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів реалізуються низкою таких педагогічних умов: формування позитивної мотивації студентів до оволодіння комунікативною компетентністю; формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів; активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; формування рефлексивного ставлення студентів до комунікативного аспекту майбутньої професійно-педагогічної діяльності; домінування активних методів навчання; достатній рівень сформованості комунікативної компетентності науково-педагогічних працівників, задіяних у підготовці викладачів.

Для реалізації обґрунтованих теоретичних положень під час експериментів розроблено модель формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів, яка структурує такі блоки (рис. 2): методологічно-цільовий; змістово-технологічний; корекційно-результативний. Пропонована

структурна модель відображає логіку наукового пошуку і є засобом досягнення результатів розв'язання наукового завдання. Крім того, як ідеальний об'єкт модель узагальнює результати, унаочнює основні позиції досліджуваного процесу та орієнтує на його постійну модернізацію.

Реалізація мети дослідження здійснювалася протягом трьох послідовних етапів: спонукально-інформаційного, формуально-технологічного та рефлексивно-корекційного. У змістово-технологічному блоці моделі вказані етапи реалізують низку завдань: оволодіння майбутніми викладачами вищого аграрного навчального закладу необхідними комунікативними знаннями, уміннями, навичками; розвиток комунікативних здібностей та якостей майбутніх магістрів; набуття магістрантами досвіду продуктивної професійно-педагогічної взаємодії.

Цілеспрямоване формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» здійснювалося за такими провідними, умовно виділеними організаційно-методичними напрямками: системно-послідовне застосування інтерактивних педагогічних технологій при оволодінні магістрантами навчальними дисциплінами магістерської програми; організація професійно-педагогічної підготовки викладачів на засадах технології контекстового навчання; залучення магістрантів до додаткових форм організації навчання.

В експериментальній методиці успішність цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників досягається застосуванням таких педагогічних технологій: кредитно-модульної, контекстового навчання, проблемного навчання, інтерактивного навчання. Перші дві технології забезпечують оволодіння професійно-педагогічною (а відтак і комунікативною) компетентністю і реалізуються у таких формах, як: пояснювально-ілюстративна, проблемна, бінарна лекції; семінар-дискусія; тренінгові та імітаційно-ігрові заняття; навчально-виробничі практики; факультатив тощо. Проблемне навчання і інтерактивне навчання забезпечують комплекс провідних методів формування комунікативної компетентності магістрантів, зокрема: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні методи, ігрові методи, дискусія, проектний метод, вправи, тестування, метод аналізу ситуацій, самостійної роботи, відеометод тощо.

Запропоновані у дисертаційній роботі методичні розробки проблемних лекцій, педагогічних ігор, тренінгів у своєму цілеспрямованому застосуванні реалізують обґрунтовані педагогічні умови як обставини ефективного розвитку комунікативної компетентності магістрантів. Крім того, експериментальна методика формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів передбачала запровадження факультативного курсу «Майстерність педагогічного спілкування». Його програма розрахована на студентів, що розпочинають оволодівати педагогічною професією, метою якої є комунікативний розвиток особистості, цілеспрямоване і системне формування у майбутніх педагогів здатностей до ефективної педагогічної взаємодії.

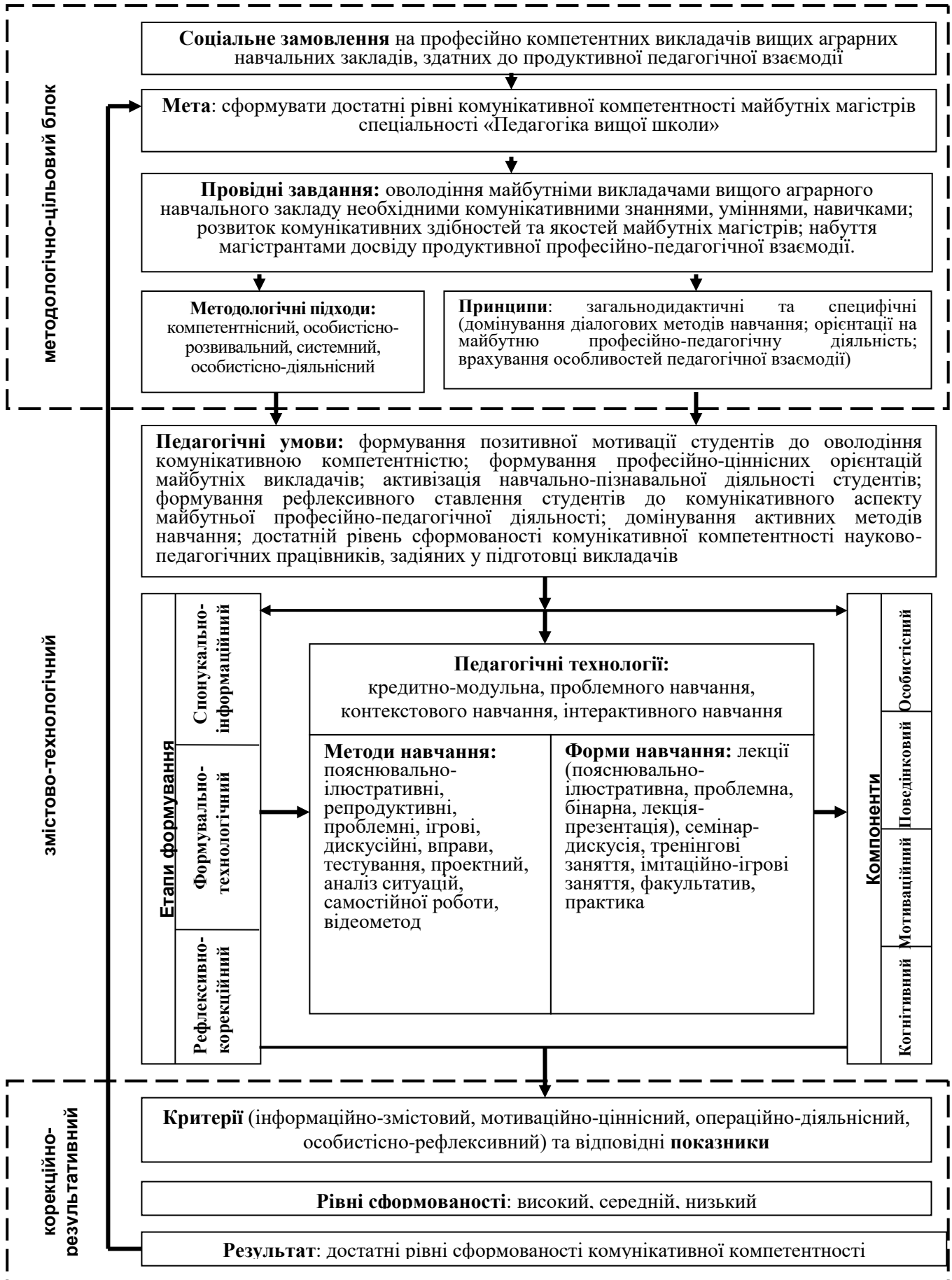

Рис. 2. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів

У третьому розділі «**Експериментальне дослідження ефективності методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів**» викладено організацію, методику, зміст експериментальної роботи, подано критерії, показники та рівні сформованості досліджуваної властивості особистості, представлено результати констатувального і формувального експериментів, здійснено їх теоретичну інтерпретацію.

Метою експериментальної роботи, проведеної протягом 2010–2013 років на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України було вивчення особливостей комунікативної підготовки майбутніх викладачів-аграрників в умовах узвичаєної організації навчання, а також перевірка ефективності методики реалізації педагогічних умов формування комунікативної компетентності магістрантів у перебігу оволодіння спеціальністю «Педагогіка вищої школи».

Педагогічний експеримент здійснювався за трьома послідовними етапами: діагностичним, технологічним та порівняльним. На першому (діагностичному) етапі експериментального дослідження вирішувалися такі завдання: 1) планування педагогічного експерименту; 2) розроблення методики вимірювання показників, обліку та обробки результатів експериментів; 3) відбір контрольних та експериментальних груп; 4) аналіз однорідності експериментального і контрольного масивів. Другий (технологічний) етап експериментальної роботи передбачав проведення констатувального і формувального експериментів. На третьому, порівняльному етапі планувалося проаналізувати результати експериментальної роботи, зробити обґрунтовані висновки про педагогічний ефект.

Відповідно визначеним компонентам комунікативної компетентності виокремлено чотири провідні ознаки-характеристики сформованості вказаної здатності у майбутніх викладачів: інформаційно-змістовий, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний. По кожному із вказаних критеріїв методом експертної оцінки визначено низку показників та запропоновано встановлювати рівень сформованості досліджуваної компетентності магістранта на основі інтегральної оцінки.

Засобами тестових методик (тест-опитувальник «Комунікативні та організаторські схильності», тести на визначення професійно-педагогічної комунікабельності, мотиву афіліації А. Мехрабіана, уміння взаємодіяти з аудиторією та адаптуватися у різноманітних професійно-педагогічних ситуаціях тощо), анкетування, спостереження, експертної оцінки уточнено характеристики рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх магістрів (низький; середній; високий). За результатами проведення констатувальних досліджень встановлено, що в кожній з трьох студентських груп (68 осіб) практично третина магістрантів демонструють низький рівень сформованості комунікативної компетентності. Частка магістрантів з високим рівнем комунікативної компетентності (6 осіб з усього загалу респондентів) незначна. Це суттєво актуалізує досліджувану проблему, переконує у

необхідності вдосконалення саме комунікативної складової професійної підготовки майбутніх викладачів-аграрників.

За характером логічної структури доведення гіпотези формувальний експеримент у першій серії був паралельним (з контрольним і експериментальним масивом), у другій серії – послідовним (без контрольної групи) Проведення другої серії формувального експерименту послідовної форми було спричинене такими умовами: 1) порівняно невеликим обсягом вибірки (40 осіб, фактично усі магістранти спеціальності «Педагогіка вищої школи», що одночасно навчалися за денною формою навчання), задіяній у першій серії формувального експерименту; 2) нерівномірність комплектування студентських груп у 2011–2012 навчальному році: у першій групі 19 осіб (17 осіб чоловічої статі, 2 – жіночої), у другій групі – 13 (11 осіб жіночої статі, 2 – чоловічої); в) розроблення таких форм експериментального навчання (проблемні лекції, імітаційно-ігрові заняття, тренінги, факультатив), які унеможливають їх застосування виключно для експериментальної групи.

Результати обох серій формувального експерименту (табл. 1; табл. 2) переконують, що розроблена методика формування комунікативної компетентності забезпечує ефективне оволодіння магістрантами професійно-комунікативною діяльністю. Зокрема, у контрольних групах на завершення першої серії формувального експерименту (табл. 1) частка студентів з низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності суттєво не змінилася.

Таблиця 1

**Розподіл студентів контрольної і експериментальної груп
за рівнями сформованості комунікативної компетентності
у першій серії формувального експерименту (%)**

Замір	Група	Рівень комунікативної компетентності		
		низький	середній	високий
На початку експерименту	Контрольна	50,00	45,00	5,00
	Експериментальна	42,85	47,61	9,54
В кінці експерименту	Контрольна	55,00	35,00	10,00
	Експериментальна	25,00	50,00	25,00
<i>Приріст</i>	Контрольна	+5,00	-10,00	+5,00
	Експериментальна	-17,85	+5,00	+15,46

Натомість, на завершення другої серії експерименту (табл. 2) встановлено, що на 10,35 % зросла частка студентів групи, які в кінці експерименту демонстрували високий рівень сформованості комунікативної компетентності; на 20,69 % зросла частка студентів з середнім рівнем; відповідно, на 31,05 % зменшилася частка студентів, які демонстрували низький рівень сформованості комунікативної компетентності.

Результати формувального експерименту узагальнювалися на основі підрахунків теоретичних частот і розрахунків емпіричного значення статистичного критерію за допомогою комп'ютерної програми «Педагогічна статистика» (статистичний критерій Вілкоксона-Манна-Уїтні). На основі

розрахунків було встановлено достовірність відмінностей характеристик порівнюваних вибірок, що склала 95 % (емпіричне значення критерію Вілкоксона-Манна-Уїтні – 1,988, критичне – 1,96). Отримані результати дали підстави вважати, що емпіричні розподіли студентів експериментальних і контрольних груп за рівнем сформованості комунікативної компетентності в кінці формувального експерименту відрізняються між собою.

Таблиця 2

Розподіл студентів експериментальної групи за рівнями сформованості комунікативної компетентності у другій серії формувального експерименту (%)

Замір	Рівень комунікативної компетентності		
	низький	середній	високий
На початку експерименту	58,63	34,48	6,89
В кінці експерименту	27,59	55,17	17,24
<i>Приріст</i>	-31,05	+20,69	+10,35

Отже, результати педагогічного експерименту, аналіз педагогічної практики щодо впровадження результатів дослідження засвідчують, що запропонована методика реалізації обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів є ефективною.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні запропоновано нове розв'язання актуального наукового завдання: на підставі знань про особливості компетентнісного підходу до підготовки фахівців вищими аграрними навчальними закладами теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити педагогічні умови та компоненти моделі цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи». Здобуті результати підтвердили правомірність вихідних положень дослідження, що стало підґрунтям для формулювання таких загальних висновків.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури конкретизовано суть понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «професійна компетентність викладача», «комунікативна компетентність» та визначено комунікативну компетентність майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу як інтегративну характеристику особистості, яка є базисною основою її професійної компетентності та синтезує в собі комплекс мотивованих знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення успішної професійно-педагогічної взаємодії з майбутнім фахівцем-аграрником.

Встановлено, що комунікативна компетентність майбутнього викладача є конструктом чотирьох базисних компонентів: когнітивного, мотиваційного, поведінкового та особистісного. Когнітивний компонент передбачає наявність у магістранта комунікативних знань, що забезпечують усвідомленість змісту комунікативної сторони власної професійно-педагогічної діяльності.

Мотиваційний компонент є визначальним чинником у забезпеченні ефективності формування комунікативної компетентності майбутнього викладача і включає, насамперед, мотивацію як комплекс потреб, мотивів, та цілей оволодіння комунікативною діяльністю. Поведінковий компонент забезпечує прояв комунікативної компетентності під час професійно-педагогічної взаємодії, що передбачає, насамперед, володіння майбутніми магістрами комунікативними вміннями і навичками. Особистісні якості – толерантність, емоційна стійкість, комунікаційність – синтезують особистісний компонент комунікативної компетентності майбутнього викладача.

На основі класифікації і систематизації теоретичного і емпіричного матеріалів конкретизовано критерії комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників (інформаційно-змістовий, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) та відповідні їх показники.

2. Експериментально визначено основні фактори формування комунікативної компетентності магістрантів, до яких належать: мотивація навчання студентів; професійно-ціннісні орієнтації особистості; активність студента у навчанні; самоаналіз актів комунікації; інтерактивні технології навчання; педагогічна майстерність викладача. Потенційні можливості вказаних факторів реалізуються низкою обґрунтованих педагогічних умов, зокрема: формування позитивної мотивації студентів до оволодіння комунікативною компетентністю; формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів; активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; формування рефлексивного ставлення студентів до комунікативного аспекту майбутньої професійно-педагогічної діяльності; домінування активних методів навчання; достатній рівень сформованості комунікативної компетентності науково-педагогічних працівників, задіяних до підготовки магістрів.

Розроблена модель формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів є цілісним комплексом взаємопов'язаних блоків (методологічно-цільового, змістово-технологічного, корекційно-результативного) й передбачає конкретні педагогічні дії за спонукально-інформаційним, формувальним-технологічним та рефлексивно-корекційним етапами. Вона допомагає узагальнити образ феномену, відображає логіку наукового пошуку, є засобом досягнення результатів розв'язання наукового завдання, унаочнює основні позиції досліджуваного процесу та орієнтує на його постійну модернізацію.

3. Методика формування комунікативної компетентності магістрантів побудована на положеннях компетентнісного, особистісно-розвивального, системного, особистісно-діяльнісного підходів. Її особливостями є поетапний розвиток комунікативної діяльності студентів впродовж спонукально-інформаційного, формувального-технологічного та рефлексивно-корекційного етапів. Визначено, що цілеспрямоване формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» має здійснюватися за такими провідними, умовно виділеними організаційно-методичними напрямками: системно-послідовне застосування інтерактивних педагогічних технологій при оволодінні магістрантами навчальними

дисциплінами магістерської програми; організація професійно-педагогічної підготовки викладачів на засадах технології контекстового навчання; залучення магістрантів до оволодіння факультативним курсом «Майстерність педагогічного спілкування».

Доведено, що успішність цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників має досягатися засобами таких педагогічних технологій: кредитно-модульної, контекстового навчання, проблемного навчання, інтерактивного навчання. До основних форм комунікативної підготовки магістрів віднесено: лекція з окремими елементами продуктивних методів навчання, лекція проблемного викладу, бінарно-проблемна лекція; семінар-дискусія; тренінгові, імітаційно-ігрові заняття; навчально-виробничі практики; факультатив «Майстерність педагогічного спілкування» тощо. Вказані форми технологічно відображали, насамперед, комплекс провідних методів формування комунікативної компетентності магістрантів, зокрема: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні методи, ігровий метод, дискусія, проектний метод, вправи, тестування, метод аналізу ситуацій, самостійної роботи, відеометод тощо.

Встановлено, що цілеспрямованому, системно-послідовному розвитку комунікативного потенціалу особистості магістрантів сприяли факультативні заняття. Запропоновані вправи комунікативного розвитку студентів, педагогічні ігри, тренінги, проблемні навчальні завдання забезпечували відчутні зрушення у ставленні магістрантів до оволодіння магістерською програмою, до власної комунікативної підготовки. Факультативні заняття здійснювалися на основі як загально дидактичних, так і специфічних принципів навчання, зокрема: педагогічної інтеграції; розширення сфери спілкування; принципу інтенсивного стимулювання; принципів інтерактивного навчання – педагогічної взаємодії (спільної діяльності викладача і студента); кооперації й співробітництва; активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання тощо.

4. Закономірний характер впливу пропонованої методики формування комунікативної компетентності магістрантів підтверджено у педагогічному експерименті. Констатувальними дослідженнями доведено, що у процесі оволодіння студентами магістерською програмою «Педагогіка вищої школи» є можливість суттєво інтенсифікувати процес розвитку комунікативних здатностей магістрантів. За результатами проведення констатувальних досліджень визначено, що у досліджуваній вибірці практично третина магістрантів демонструють низький рівень професійно-комунікативної підготовленості, а частка магістрантів з високим рівнем комунікативної компетентності (8,8 % з усього загалу респондентів) є незначною. Встановлено, що дидактичний вектор професійно-педагогічної підготовки майбутніх магістрів слід спрямовувати на проблемно-пошукові форми навчальної роботи, на інтерактивні технології навчання.

Аналіз результатів формувального експерименту показав якісні зміни в рівнях сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників. Запропонована методика реалізації педагогічних мов у прогнозованій моделі формування комунікативної компетентності магістрантів

суттєво збільшила частку осіб, які володіли високим і середнім рівнями сформованості досліджуваної якості педагога (на 31,04 %). Натомість, майже на третину зменшилася частка осіб на низькому рівні. У контрольних групах зміни виявилися не значними: на завершення формувального експерименту частка респондентів з низьким і середнім рівнями сформованості комунікативної компетентності магістрантів суттєво не змінилася.

Статистичний аналіз (за критеріями Вілкоксона-Манна-Уїтні, Крамера-Уелча) емпіричних даних, що характеризують рівні сформованості комунікативної компетентності магістрантів на кінець обох серій формувального експерименту, дав змогу зробити висновок: при достовірній імовірності 95 % запропоновані педагогічні умови забезпечують статистично значущі відмінності отриманих результатів.

5. Запропоновані методичні рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів спрямовані на реалізацію концептуальних ідей компетентнісної освіти та презентують практичні методики цілеспрямованого розвитку здатностей магістрантів здійснювати успішну професійно-педагогічну взаємодію. Основні положення, результати й висновки проведеного дослідження можуть бути використані у процесі підготовки фахівців спеціальностей «Педагогіка вищої школи» та «Професійна освіта», в системі післядипломної освіти, при підготовці та проведенні науково-методичних семінарів для викладачів, у процесі написання методичних рекомендацій та навчальних посібників тощо.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними напрямками подальшого наукового пошуку є теоретичне обґрунтування методології розвитку творчого потенціалу майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу, розв'язання педагогічної проблеми оптимізації засобів навчання, дослідження аспектів професійного саморозвитку сучасного викладача-аграрника тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Петрух Р. Б. Формування комунікативної компетентності викладачів аграрного вищого навчального закладу: [монографія]. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. 280 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Теслюк В. М., Петрух Р. Б. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. Вип. 155. Ч. 1. С. 153–158. *(Здобувачем обґрунтовано доцільність застосування компетентнісної концепції при підготовці фахівців вищої школи у роботі).*

3. Петрух Р. Б. Сутність та структура комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу // Вісник

Національного університету оборони України. 2011. Вип. 1 (20). С. 59–63.

4. Петрух Р. Б. Методика експериментальних досліджень формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу // Вісник Національного університету оборони України. 2013. Вип. 5 (36). С. 95–98.

5. Петрух Р. Б. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників на факультативних заняттях // Вісник Національного університету оборони України. 2014. Вип. 5 (42). С. 126–132.

6. Петрух Р. Б. Основні детермінанти формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів-педагогів // Молодь і ринок. 2016. Вип. 1 (132). С. 156–161.

**Стаття у науковому фаховому виданні України,
включеному до міжнародних наукометричних баз даних**

7. Петрух Р. Б. Організаційно-методичні напрями формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». 2016. Вип. 233. С. 184–193.

Тези наукових доповідей:

8. Петрух Р. Б. Сутність та структура комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу // Стан та перспективи інноваційного розвитку сільського господарства України: концепції, методологія, технології, практика: V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів, м. Ніжин, 17–18 березня 2011 року: тези доповіді. Ніжин, 2011. С. 295–300.

9. Петрух Р. Б. Алгоритм формування комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу // Проблеми інтеграції національних закладів вищої освіти до Європейського освітнього середовища: Міжнародна науково-методична конференція, м. Харків, 30–31 жовтня 2012 року: тези доповіді. Х., 2012. С. 133–135.

10. Петрух Р. Б. Вплив мотивів домінування, досягнення та афіліації на формування комунікативної компетентності майбутнього викладача // Теорія та методика професійної освіти: реалії та перспективи XXI століття: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 8–11 листопада 2012 року: тези доповіді. К., 2012. С. 79–81.

11. Петрух Р. Б. Тлумачення поняття «професійна компетентність» у наукових психолого-педагогічних дослідженнях // Дитинство. Освіта. Соціум: I Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих вчених, м. Київ, 23 лютого 2012 року: тези доповіді. К., 2012. С. 339–341.

12. Петрух Р. Б. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу // Наукові дослідження молоді у вирішенні актуальних проблем аграрного сектора України: Міжнародна студентська науково-практична конференція,

м. Ніжин, 23–24 лютого 2012 року: тези доповіді. Ніжин, 2012. С. 337–343.

13. Петрух Р. Б. Технологія контекстового навчання при підготовці фахівців-аграрників // Виклики соціально-орієнтованої економіки в Євроінтеграційних умовах: Міжнародна науково-практична конференція, м. Ніжин, 23–24 квітня 2015 року: тези доповіді. Ніжин, 2015. С. 222–224.

14. Петрух Р. Б. Фактори формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних вищих навчальних закладів // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації, м. Київ, 25–26 лютого 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 312–313.

Методичні рекомендації

15. Петрух Р. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу: [методичні рекомендації]. К.: НАКККіМ, 2012. 46 с.

АНОТАЦІЯ

Петрух Р. Б. Формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано розв'язання актуального наукового завдання щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. Проаналізовано сучасний стан теорії та практики, розкрито наукову сутність, визначено зміст і структуру комунікативної компетентності майбутніх магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи». Засобами експертного оцінювання визначено домінантні фактори, обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативних здатностей майбутніх викладачів. Розроблено структурну модель формування комунікативної компетентності, яка ідеально відображає змістово-процесуальні аспекти розвитку цього складного утворення особистості у взаємодії основних блоків (методологічно-цільового, змістово-технологічного, корекційно-результативного). Конкретизовано критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного феномена. Експериментально перевірено ефективність методики формування комунікативної компетентності майбутніх магістрів, розроблено і впроваджено в навчально-виховний процес відповідні методичні рекомендації.

Ключові слова: комунікативна компетентність, магістр, педагогічні умови, викладач, модель, інтерактивні технології, факультатив.

АННОТАЦИЯ

Петрух Р. Б. Формирование коммуникативной компетентности в будущих преподавателей высшего аграрного учебного заведения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования». – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2017.

В диссертационной работе исследуется процесс формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей высших аграрных учебных заведений в условиях магистратуры.

На основе анализа базовых понятий исследования выяснено и уточнено, что коммуникативная компетентность – сложная интегративная характеристика личности, которая является базисным основанием профессиональной компетентности преподавателя и синтезирует в себе комплекс вмотивированных знаний, умений, навыков, необходимых для осуществления успешного педагогического взаимодействия. Определена структура исследуемого феномена, которая системно объединяет такие взаимообусловленные компоненты: когнитивный, мотивационный, поведенческий и личностный. Средствами экспертной оценки установлены факторы, влияющие на развитие коммуникативных способностей магистрантов специальности «Педагогика высшей школы» (мотивация учения студентов; профессионально-ценностные ориентации личности; активность студентов в обучении; самоанализ актов коммуникации; интерактивные технологии обучения; педагогическое мастерство преподавателя). Теоретически обоснован ряд основных педагогических условий формирования коммуникативной компетентности будущих магистров, к которым принадлежат: формирование положительной мотивации студентов к овладению коммуникативной компетентностью; формирование профессионально-ценностных ориентаций будущих преподавателей; активизация учебно-познавательной деятельности студентов; формирование рефлексивного отношения студентов к коммуникативному аспекту будущей профессионально-педагогической деятельности; доминирование активных методов обучения; достаточный уровень сформированности коммуникативной компетентности научно-педагогических работников, задействованных к подготовке магистров.

Разработана структурная модель формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей, которая идеально отображает содержательно-процессуальные аспекты развития этого сложного феномена взаимодействием основных блоков (методологически-целевого, содержательно-технологического, коррекционно-результативного). Модель позволяет целенаправленно организовать процесс формирования коммуникативной компетентности будущих магистров через реализацию обоснованных педагогических условий на стимульно-информационном, формирующе-технологическом или рефлексивно-коррекционном этапах. Для этого

предложено применять такие педагогические технологии, как кредитно-модульная, контекстного обучения, проблемного обучения, интерактивного обучения.

Доказано, что эффективность процесса формирования коммуникативной компетентности обуславливается применением комплекса методов – объяснительно-иллюстративных, репродуктивных, проблемных, имитационно-игровых, тренингов, метода учебного проектирования, дискуссионных, видеометода. Конкретизированы критерии, показатели и охарактеризованы уровни сформированности коммуникативной компетентности будущих преподавателей.

Для усиления целенаправленности, логичности и системности процесса формирования коммуникативной компетентности магистрантов разработано учебно-методическое обеспечение факультатива «Мастерство педагогического общения». Выявлены возможности факультативных занятий (проблемные лекции, тренинговые занятия, дискуссии, педагогические игры) в развитии коммуникативных способностей студентов.

Приведены результаты педагогического эксперимента, подтверждающие гипотезу данного исследования о том, что эффективность формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей-аграриев повысится, если в процессе магистерской программы целенаправленно формировать мотивацию студентов к овладению коммуникативной компетентностью, обеспечивая активизацию их обучения средствами интерактивных технологий и направляя творческое педагогическое взаимодействие на развитие ценностно-рефлексивного отношения магистрантов к будущей профессионально-коммуникативной деятельности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, магистр, педагогические условия, преподаватель, модель, интерактивные технологии, факультатив.

ANNOTATION

Petrukh R. B. Formation of communicative competence of future teachers of higher agricultural education institutions. – The Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 Theory and Methods of Professional Education. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

In the thesis the theoretical generalization and the solution of urgent scientific task of forming the communicative competence of academics are proposed. The current state of theory and practice, reveals a scientific nature, defines the content and structure of the communicative competence of master's degree in «Pedagogy of higher school». By means of expert evaluation the dominant factors that influence the development of the communicative abilities of undergraduates of the specialty "Pedagogy of higher education" are determined. A structural model for the formation of communicative competence of future teachers is developed, which ideally reflects the content-procedural aspects of the development of this complex phenomenon by

the interaction of the main blocks (methodologically-targeted, content-technological, corrective-productive). The criteria, indicators, and levels of the communicative competence of future teachers have been specified. The effectiveness of the methodology of communicative competence of masters was experimentally verified, developed and implemented in the educational process appropriate guidelines.

Key words: communicative competence, master, teaching conditions, teacher, model, interactive technology, optional.